

РЕЦЕНЗІЯ
на дисертацію Шевченко Юлії Василівни
«Формування соціальної компетентності у молодших школярів
із синдромом Дауна»,
представлену на здобуття ступеня доктора філософії
з галузі знань 05 «Соціальні та поведінкові науки»
за спеціальністю 053 «Психологія»

Актуальність теми дисертаційної роботи. Одним із важливих питань сьогодення є створення сприятливих умов для освіти дітей з особливими освітніми потребами, зокрема, із синдромом Дауна, метою чого виступає ефективність соціалізації, реалізація їхніх освітніх потреб, підготовка до інтеграції у соціум.

Синдром Дауна впродовж останніх років – одне з найпоширеніших генетичних порушень, яке зустрічається в одного із 700-1000 новонароджених в усіх країнах світу.

Формування соціальної компетентності у таких дітей є важливою соціальною і психолого-педагогічною проблемою, вирішення якої належить до нагальних питань освіти. В умовах соціально-економічних змін перед освітою поставлено завдання не просто дати учням певний рівень знань, умінь і навичок щодо основних напрямів розвитку, але й забезпечити здатність та готовність жити в сучасному суспільстві, досягати соціально-значущих цілей, ефективно взаємодіяти і вирішувати життєві проблеми.

Сьогодні в Україні законодавчо визнано право дітей із особливими освітніми потребами на навчання у закладах освіти за місцем проживання. Прийнято нормативно-правове забезпечення освітнього процесу в умовах інклюзивного навчання. З цієї позиції актуальними є дослідження організації психолого-педагогічного супроводу і, зокрема, соціально-психологічної підтримки дітей із синдромом Дауна, формування соціальної компетентності на основі побудови гнучкого особистісно-зорієнтованого освітнього процесу зі створенням умов для соціальної адаптації особистості.

Попри значний доробок вітчизняних і зарубіжних дослідників в галузі спеціальної педагогіки та психології дитини із синдромом Дауна, актуальною залишається проблема, пов'язана з соціалізацією дітей означеної категорії. Складність її розв'язання пояснюється домінуванням досліджень пізнавальної

сфери, поведінкової, емоційно-вольової, тобто спрямованістю досліджень на вивчення, організацію і корекцію навчально-пізнавальної діяльності молодших школярів із синдромом Дауна, натомість проблема психолого-педагогічної підтримки розвитку соціальної компетентності, зокрема, формування відповідних компонентів соціальної компетентності, залишається недостатньо розробленою.

За складністю соціальних наслідків і порушень розвитку соціальної компетентності синдром Дауна займає особливе місце серед психічних порушень. Симптоми синдрому Дауна ускладнюють соціалізацію дитини, засвоєння соціальних ролей, пов'язаних з функціонуванням у школі, налагодженням взаємин з оточуючими людьми. Таким чином, актуальність даного дослідження обумовлена необхідністю розробки проблеми формування соціальної компетентності з опорою на методологічні принципи вітчизняної спеціальної освіти, зокрема, спеціальної психології, важливістю виявлення груп ризику щодо соціальної дезадаптації в молодшому шкільному віці та розробки методики формування соціальної компетентності у дітей із синдромом Дауна молодшого шкільного віку.

Відповідно дослідження аспірантки Шевченко Юлії Василівни, присвячене вивченню процесу формування соціальної компетентності у молодших школярів із синдромом Дауна, є досить актуальним для спеціальної психології та педагогіки. Воно важливе тому, що особливе місце у включенні дитини в освітній процес посідає оволодіння базовими компетентностями, їх перелік та необхідний рівень для дитини молодшого шкільного віку, що забезпечує їй повноцінний психофізичний та особистісний розвиток, готовність до навчання у школі.

Наукова новизна та теоретичне значення дослідження. Наголошуючи на найсуттєвіших здобутках дисертаційної роботи, вважаємо за необхідне зазначити результати, що мають безперечну новизну, а саме: теоретично обґрунтовано та розроблено структурно-функціональну модель соціальної компетентності у молодших школярів із синдромом Дауна, критеріями якої виступили уміння, здатність, знання як складові соціального розвитку, емоційно-мотиваційний, когнітивний, поведінково-діяльнісний компоненти та їх основні функції; розкрито психологічні механізми формування компонентів соціальної компетентності у молодших школярів із синдромом Дауна.

Особливо цінним, на нашу думку, є те, що створено авторську методику формування соціальної компетентності у молодших школярів із синдромом Дауна, обґрунтовано підходи щодо формування соціальної компетентності дітей із синдромом Дауна, які полягають у розвитку соціальної обізнаності, соціальної комунікації та соціальної взаємодії дітей; визначено психолого-педагогічні умови для формування соціальної компетентності у молодших школярів із СД, які є важливим кроком у покращенні їхнього розвитку та успішній інтеграції в суспільство; обґрунтовано діагностичний інструментарій для використання в якості критеріїв оцінки сформованості соціальної компетентності молодших школярів із синдромом Дауна. Подальшого розвитку набула ідея компетентнісно-орієнтованого навчання учнів із синдромом Дауна у освітньому середовищі в різних типах закладів загальної середньої освіти.

Практичне значення одержаних результатів дослідження полягає в тому, що: результати дисертаційного дослідження стали підґрунтям для оновлення змісту психолого-педагогічного супроводу дітей із синдромом Дауна на основі використання методики формування соціальної компетентності, що передбачає розвиток ключових соціальних навичок та навичок взаємодії. Важливою перевагою цієї методики є її обґрунтованість та експериментальна апробація, що підтверджує її ефективність. Уміння здійснювати соціальні контакти та спільну діяльність, прагнення до взаємодії та встановлення соціальних контактів, а також уміння диференціювати якості людини і адекватно оцінювати себе – це ключові навички, які допомагають дітям із синдромом Дауна успішно взаємодіяти з оточуючим світом і знаходити своє місце в ньому.

Розроблений автором адаптивний діагностичний інструментарій може використовуватися як в якості критеріїв оцінки сформованості соціальної компетентності молодших школярів із синдромом Дауна, так і як складова комплексного обстеження учнів; матеріали дисертації можуть використовуватися як підґрунтя для створення освітніх програм, зокрема, індивідуально орієнтованих, для молодших школярів із синдромом Дауна, дітей з порушеннями інтелектуального розвитку молодшого шкільного віку в освітньому середовищі.

Матеріали й результати роботи можуть бути використані педагогічними працівниками спеціальних закладів загальної середньої освіти та закладів з інклюзивним навчанням, закладами післядипломної педагогічної освіти та професійного розвитку педагогічних працівників як основа для оновлення змісту й методів підвищення кваліфікації практичних психологів, під час проведення курсів підвищення кваліфікації психологів і педагогів, які працюють з дітьми з особливими освітніми потребами; під час підготовки та викладання фахових курсів у закладах вищої освіти за різним фахом, зокрема, «Психологія» та «Спеціальна освіта».

Результати дослідження впроваджено у практичну діяльність закладів освіти, що підтверджено відповідними документами.

Ступінь обґрунтованості та достовірності наукових положень, висновків та рекомендацій, що сформульовані в дисертації. Вірогідність результатів дослідження забезпечується: методологічним та теоретичним обґрунтуванням вихідних його положень; застосуванням системи методів, адекватних меті, предметові та завданням дослідження.

Достовірність результатів роботи підтверджується широким оприлюдненням й апробацією основних положень та результатів дослідження на науково-практичних заходах міжнародного та всеукраїнського рівнів, шляхом обговорення результатів дисертаційного дослідження на засіданнях відділу психолого-педагогічного супроводу дітей з особливими потребами Інституту спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка НАПН України.

Характеристика основних положень роботи. Оцінюючи зміст й завершеність дисертації Шевченко Юлії Василівни «Формування соціальної компетентності у молодших школярів із синдромом Дауна» відмітимо, що вона є цілісним структурованим дослідженням, зберігає логічну послідовність та комплексність викладення матеріалу як на рівні роботи в цілому, так і в межах кожного окремого розділу, складається з анотацій українською та англійською мовами, вступу, трьох розділів, висновків до кожного розділу, загальних висновків, списку використаних джерел (276 найменування, з них 10 – іноземною мовою), додатків.

Слід відзначити вміння дисертантки узагальнювати й систематизувати теоретичний матеріал, що принагідно представлено у першому розділі дисертаційної роботи *«Науково-теоретичні засади формування соціальної компетентності молодших школярів із синдромом Дауна»*.

Авторкою обґрунтовано теоретичні засади вивчення питання формування соціальної компетентності в учнів молодшого шкільного віку із синдромом Дауна.

Здійснено аналіз наукових джерел, які присвячено дослідженню питання, зокрема виявлено ступінь його актуальності та розробленості в науково-методичній літературі, що дало змогу систематизувати погляди на ключові поняття, пов'язані з означеною проблемою.

Сформульовано авторське трактування поняття «соціальна компетентність», яка може формуватися в учнів в умовах різних типів закладів загальної середньої освіти та розглядається як динамічний процес, що включає в себе інтеграцію особистості в суспільство на основі ефективного застосування відповідних освітніх методів, прийомів, технологій та інструментів.

На увагу заслуговує розроблена структурно-функціональна модель соціальної компетентності молодших школярів із синдромом Дауна, що містить такі компоненти: емоційно-мотиваційний; когнітивний; поведінково-діяльнісний.

У роботі виокремлено та описано основні соціально-психологічні механізми процесу формування соціальної компетентності, що відображають важливі аспекти впливу середовища на розвиток особистості, зокрема: психологічний розвиток; соціальна адаптація; соціальна ідентифікація; індивідуалізація.

Автором встановлено, що головною умовою забезпечення відповідної ефективності корекційно-розвивальної роботи є міждисциплінарна оцінка стану когнітивного розвитку дітей молодшого шкільного віку із синдромом Дауна, що полягає у поєднанні медичної, психологічної і педагогічної складових.

Цінним, з педагогічної точки зору, є другий розділ дисертаційної роботи *«Експериментальне дослідження соціальної компетентності молодших школярів із синдромом Дауна»*, зокрема виявлено, що функціонування компонентів соціальної компетентності (емоційно-мотиваційного, когнітивного, поведінково-діялісного) у дітей із СД відбувається своєрідно та із затримкою внаслідок

несформованості належного рівня інтелекту, мислення, сприймання, пам'яті, уваги, уяви, комунікативних якостей та відповідного рівня вольової регуляції, що є підґрунтям для розвитку соціальної компетентності.

Заслуговує на увагу окреслені напрями корекційно-розвиткової роботи з дітьми із СД, що в свою чергу допоможе молодшим школярам здійснювати адекватні соціальні контакти; спільну діяльність; взаємодію в групі однолітків та дорослого; встановлювати соціальні зв'язки як з дорослими так і з однолітками; диференціювати моральні та соціальні особистісні особливості однолітків та розвивати емпатію і рефлексію.

Важливою для практики спеціальної освіти є розроблена та впроваджена у роботу з дітьми із синдромом Дауна *методика формування соціальної компетентності*, що забезпечувала розвиток усіх компонентів соціальної компетентності у процесі навчальної та пізнавальної діяльності молодших школярів. Ефективність роботи над формуванням соціальної компетентності у молодших школярів із синдромом Дауна забезпечувалася на основі злагодженої взаємодії команди фахівців.

Розроблена методика формування соціальної компетентності у дітей із СД передбачала певну етапність: I етап – підготовчий, спрямований на підготовку дітей до психокорекційної роботи; II етап – формування емоційно-мотиваційного компонента соціальної компетентності; III етап – формування вмінь диференціювати якості людини; оцінювати себе та інших; IV етап – формування поведінково-діяльнісного компонента соціальної компетентності.

Наукові положення, пропозиції, висновки і рекомендації, що подано у дисертації, є обґрунтованими та достовірними. Використано системний підхід для аналізу сучасного стану і з'ясування сутності пізнавального, поведінково-діяльнісного та емоційно-мотиваційного компонентів соціальної компетентності; методи аналізу та синтезу для порівняння і узагальнення, що дозволило дослідити теоретичні засади компетентнісного підходу щодо розвитку соціальної компетентності, визначити напрями дослідження формування соціальної компетентності дітей із синдромом Дауна молодшого шкільного віку, уточнити понятійно-термінологічний апарат, побудувати теоретичні моделі формування

соціальної компетентності. В процесі формувального етапу дослідження використовувались валідні психодіагностичні методики, а також математично-статистичні методи вибірки, обробки й аналізу кількісних результатів дослідження (статистичні: *t*-критерій Ст'юдента; лінійний кореляційний аналіз *r*- Пірсона – для опрацювання та забезпечення достовірності отриманих результатів).

Особистий внесок здобувача полягає у розробленні та апробації методики формування соціальної компетентності у молодших школярів із синдромом Дауна, адаптації діагностичного інструментарію для визначення стану сформованості соціальної компетентності, визначенні змістових компонентів соціальної компетентності дітей із синдромом Дауна: когнітивного, що розкриває соціальну компетентність через сукупність знань; поведінково-діяльнісного, який базується на навичках соціальних взаємодій та сценаріїв поведінки; емоційно-мотиваційного, що охоплює компетентності у сфері правил і норм функціонування дитини в суспільстві.

Розроблення методики формування соціальної компетентності молодших школярів із синдромом Дауна базувалось на основі ґрунтового теоретичного та практичного аналізу теорії діяльності дітей, теорії про єдність законів психічного розвитку дитини з типовим та порушеним розвитком, теорії культурно-історичного розвитку дитини, теоретичних основ дослідження розвитку дітей із особливими освітніми потребами, зокрема дітей із синдромом Дауна.

Загальні підходи для формування та корекції розвитку соціальної компетентності дітей із синдромом Дауна в освітньому середовищі знайшли своє відображення у авторських курсах підвищення кваліфікації, вебінарах та семінарах на тему «Особливості формування соціальної компетентності та розвитку дітей із особливими освітніми потребами». Усі наукові результати є коректними, обґрунтованими та доведеними до програмних продуктів для практичного застосування.

Отже, дисертація Шевченко Юлії Василівни засвідчує здійснену ґрунтовну пошукову й аналітичну роботу, опрацювання та узагальнення значного масиву інформації. Дисертаційне дослідження характеризується достатнім рівнем обґрунтованості наукових положень, висновків та рекомендацій. Оцінювання

змісту дослідницької роботи уможливорює стверджувати, що поставлена в ній мета у процесі вирішення головних завдань досягнута, а дисертація є завершеною науковою кваліфікаційною працею.

Відсутність порушення академічної доброчесності. Слід зазначити, що під час роботи з дисертацією порушень вимог не виявлено, текст роботи оригінальний. Аналіз публікацій дисертантки засвідчив їх відповідність вимогам щодо оприлюднення результатів дослідження.

Основні положення та результати дослідження висвітлено у 26 працях, з них: 1 розділ у монографії, 10 статей у наукових фахових виданнях, 5 з яких – у фахових виданнях, що включені до наукометричних баз, 14 тез та 1 посібник.

Зауваження та рекомендації щодо оформлення та змісту дисертації.

Незважаючи на високу якість виконаної дисертаційної роботи, вартими уваги є окремі зауваження, що виникли в процесі рецензування роботи та вимагають уточнень та пояснень.

1. На нашу думку, у першому розділі необхідно було більше дати аналізу вітчизняної практики навчання учнів із синдромом Дауна у закладах загальної середньої освіти, що в свою чергу посилює б актуальність теми даного дослідження в контексті спеціальної педагогіки і психології.
2. У розділі II, у результатах констатувального етапу дослідження необхідно було дати більше якісного аналізу виконання дітьми із синдромом Дауна завдань, передбачених діагностичною методикою, що розширило б результати експериментального дослідження.
3. У методику формувального етапу дослідження варто було б додати роботу з батьками дітей із синдромом Дауна, оскільки це є запорукою успішної психолого-педагогічної діяльності.
4. На нашу думку, робота тільки б виграла, якби було представлено методичні рекомендації для фахівців щодо формування соціальної компетентності у молодших школярів із синдромом Дауна.
5. Робота написана грамотною науковою мовою, проте помітними є окремі помилкові слововживання, пунктуаційні та стилістичні огріхи, які безумовно не впливають на сутність та зміст дослідження.

Висновок. Висловлені побажання та зауваження не впливають на загальну позитивну оцінку проведеного дослідження. Зважаючи на актуальність, новизну, важливість одержаних автором наукових результатів, їх обґрунтованість та вірогідність, а також значну практичну цінність сформульованих положень і висновків, дисертаційна робота Шевченко Юлії Василівни «Формування соціальної компетентності у молодших школярів із синдромом Дауна» на здобуття ступеня вищої освіти доктора філософії відповідає вимогам Постанови Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року №44 та «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії» (зі змінами, внесеними відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України від 21 березня 2022 року №341), а її авторка, Шевченко Юлія Василівна, заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 053 «Психологія».

Рецензент:

доктор педагогічних наук,
завідувач відділу освіти дітей
з порушеннями інтелектуального
розвитку Інституту спеціальної
педагогіки і психології
імені Миколи Ярмаченка НАПН України

Олена ЧЕБОТАРЬОВА

